

Marie Eriksson & Erik Wängmar

Vägen till kvinnlig tronföljd 1952–1980

Under senare år har den svenska veckopressen ägnat stort utrymme åt när och med vem kronprinsessan Victoria skall ingå äktenskap. Situationen är unik i Sveriges moderna historia, då den inte har varit aktuell sedan Kristinas och Ulrika Eleonoras dagar på 1600- och 1700-talen. Problematiken med att en svensk tronföljerska skall ingå äktenskap är ett resultat av att Sverige införde fullt kognatisk tronföljd 1980 efter att frågan hade diskuterats i nästan 30 år. Från borgerligt håll hävdades att införandet av den fullt kognatiska tronföljden var ett uttryck för att jämställdhet mellan könen skulle gälla på alla områden. Det handlade dock inte bara om jämställdhet, utan också om ett sätt att konsolidera den svenska monarkin vid en tidpunkt då tronföljden var mer oviss än normalt. Socialdemokraterna, som i det längsta motsatte sig förändringen, såg den däremot som en föga önskvärd åtgärd att förstärka en i grunden odemokratisk institution, varför jämställdhetsaspekterna ansågs tämligen perifera.

Utgångspunkter

En utgångspunkt för föreliggande artikel är en akademisk avhandling som bara mycket kortfattat behandlar den svenska tronföljdsfrågan under modern tid. År 2003 lade Karin Tegenborg Falkdalen fram en doktorsavhandling i idéhistoria vid Umeå universitet med titeln *Kungen är en kvinna. Retorik och praktik kring kvinnliga monarker under tidigmodern tid*. Utöver beskrivningen av förhållandena under 1600- och 1700-talen ingår en kort komparation med införandet av kvinnlig tronföljd på 1970-talet. Mot bakgrund av att det fortfarande saknas mer detaljerad forskning kring hela den process som ledde fram till att Sverige fick kvinnlig tronföljd 1980, menar vi att det är högst relevant att mer ingående beskriva och analysera denna förändring. Vi anser också att Tegenborg Falkdalen i alltför hög grad bortser från frågan om det övergripande statsskicket, alltså om fortsatt monarki eller ett införande av republik, som var särskilt aktuell under slutet av 1960-talet och början av 1970-talet.

I likhet med Tegenborg Falkdalen anlägger vi ett genusperspektiv på vår studie, där Joan Scotts analysmodell fått tjäna som inspiration. Scott urskiljer fyra samverkande nivåer vid studiet av maktrelationer mellan könen. Den första nivån benämns den

symboliska. I denna ingår – vanligen dikotoma – symboler och myter såsom skapelseberättelsen samt Eva och jungfru Maria som urtypen för kvinnan och den kvinnliga naturen. Den andra nivån kallas den normativa, där normer konstrueras – hur de skall tolkas och vilken innebörd de skall ges. Dessa normer kommer sedan till uttryck och reproduceras i bland annat lagstiftning, religiösa traktat och avhandlingar. Den tredje nivån benämns den institutionella, vilken består av politiska och sociala institutioner och organisationer. Den fjärde nivån, slutligen, handlar om den subjektiva identiteten. Syftet med analysen är att undersöka hur relationen ser ut mellan de olika nivåerna och vilka symboler som det hänvisas till samt i vilka sammanhang som de kommer till användning.¹ Vi ämnar i det följande studera de normer och föreställningar som återfinns i källmaterialet, som till största delen består av offentligt tryck, kring tronföljdsfrågan. Det som står i fokus är frågan om hur genus gestaltas. För att på ett tydligt sätt operationalisera denna analysmodell i enlighet med våra syften gör vi en distinktion mellan kvinnlig tronföljd som *mål* respektive *medel*. När kvinnlig arvsrätt till tronen är ett *mål* i sig är jämställdhetsaspekten den primära utgångspunkten och denna anses också ha normativ/principiell betydelse för jämställdheten mellan könen i hela samhället. När kvinnlig tronföljd är ett *medel* är syftet att antingen stärka eller försvaga monarkin som institution. I detta fall är alltså jämställdheten mellan könen av sekundär betydelse. Denna distinktion anknyter tydligt till Scotts institutionella nivå.

Utan fördjupning av situationen i äldre tider skall det framhållas att Sverige under tre tidsperioder har haft kvinnlig tronföljd, nämligen 1590–1594, 1604–1650 och 1683–1719. Under denna tid hade Sverige två regerande drottningar, Kristina 1632–1654 och Ulrika Eleonora 1718 (1719)–1720.²

Monarki eller republik?

Det är inte möjligt att behandla frågan om kvinnlig tronföljd i modern tid utan att beröra frågan om det övergripande statsskicket, alltså om Sverige skulle förbli monarki eller övergå till att bli republik. Frågan om republik aktualiserades i riksdagen första gången 1912. Detta skall ses mot bakgrund av att det socialdemokratiska partiet 1911 hade skrivit in kravet på republik i sitt partiprogram. Denna programpunkt finns kvar i partiprogrammet, men har aldrig realiserats, trots att socialdemokraterna har varit statsbärande parti i ungefär 70 år. Efter 1912 återkom frågan om republik på riksdagens bord med jämna mellanrum fram till 1933. Under det följande kvartsseket fanns den inte på riksdagens dagordning. Det var först 1958 som det på nytt lämnades riksdagsmotioner i frågan. Detta blev något av ett startskott på en process där frågan om en övergång till republik hölls öppen fram till 1973/1974, då riksdagen antog en helt ny regeringsform med en bibehållen, men utifrån maktbefogenheter nästan helt avlövad, monarki. Mest aktuell var spörsmålet 1966–1971. År 1966 lämnades en socialdemokratisk motion i riksdagen som yrkade på att ett införande av republik borde utredas. År 1971 träffades en principuppgörelse i grundlagsberedningen om att

monarkin skulle behållas. Både 1912–1933 och 1958–1974 drevs frågan av enskilda socialdemokrater och kommunisterna, medan det socialdemokratiska partiets ledning i regel intog en negativ eller avvaktande hållning. Borgerligheten stödde däremot hela tiden tanken på en monarki som institution. Den osäkra situationen om det framtida statsskicket saknade inte betydelse för frågan om ett införande av kvinnlig tronföljd under 1960-talet. Genom uppgårelsen i grundlagsberedningen 1971 inträdde en ny fas.³

Kvinnlig tronföljd blir politisk fråga 1952

Ett införande av kvinnlig arvsrätt till tronen kom upp på den parlamentariska dagordningen första gången 1952. Det var två borgerliga ledamöter i riksdagens andra kammare, Ingrid Gärde Widemar (fp) och Elis Håstad (h), som lämnade in en motion som yrkade på att det skulle tillsättas en utredning om införande av kvinnlig tronföljd. Utredningen skulle även syfta till att kvinnor skulle kunna förordnas som ställföreträdande regent, ordförande i tillförordnad regering, förmyndare eller medlem av förmyndarregering för omyndig konung samt att ompröva konungens funktion som krigsmaktens högste befälhavare om det infördes kvinnlig tronföljd. Det betonades att den kvinnliga tronföljden inte skulle rubba de tre prinsarnas (Carl Gustaf, Bertil och Wilhelm) successionsrätt. Motionen innehöll en genomgång av regelverket i 1809 års regeringsform och 1810 års successionsordning. Det framhölls att den senare skulle upphöra att gälla om det inte fanns någon manlig arvsberättigad person inom huset Bernadotte. Det handlade alltså om en helt igenom agnatisk (manlig) tronföljd. Samtidigt föreskrev regeringsformen att riksdagen i en sådan situation var hänvisad till att välja ett nytt kungahus. Ett skäl till att kvinnlig tronföljd (kognatisk tronföljd) inte tidigare hade aktualiserats var att det hade funnits tillräckligt med manliga arvingar för att säkra tronföljden. I fråga om nuläget – och förmodligen för att ge frågan legitimitet – framfördes följande: ”Även om tronföljden inom konungafamiljen tills vidare förefaller tryggad, torde dock en viss oro förefinnas inom breda folklager i vårt land särskilt på grund av den stora ålderskillnaden mellan vår nuvarande konung och tronföljaren.” Enligt motionen fanns det därför motiv till att införa kvinnlig tronföljd i syfte att upprätthålla monarkin i form av ätten Bernadotte. Det hänvisades till att ”[s]amhällsutvecklingen såväl i Sverige som i andra länder har dessutom gått därhän, att kvinnor blivit alltmer jämställda med män då det gäller offentliga värv, vilket kommit till uttryck i vår lagstiftning”. Det fanns exempel från andra länder på dugliga kvinnliga regenter. I den offentliga debatten hade det framförts krav på att kvinnor skulle få arva tronen.⁴ Dessa formuleringar var tydliga uttryck för att bedömningarna av kvinnliga regenter skedde utifrån en manlig norm.

Det som särskilt skall noteras var att jämställdhetsargumenten inte gavs särskilt stort utrymme och att det borde ske en omprövning av kungens befattning som högste företrädare för krigsmakten om det infördes kvinnlig tronföljd. I senare avseende var alltså

inte kvinnorna betrodda. Detta var ännu ett tydligt uttryck för att motionärerna hade en manlig norm för sin argumentation. Det skall påpekas att kungens inflytande över krigsmakten då i praktiken var nästan lika begränsat som i fråga om besluten i konseljen. Motionärerna höll sig främst på den institutionella nivån genom att införandet av kvinnlig tronföljd var ett medel för att uppnå målet om att behålla monarkin som institution. Att kvinnor inte var lämpliga att styra över krigsmakten kan möjligen tänkas ha viss koppling till den symboliska nivån genom att försvaret sågs som en rent manlig sfär. Kopplingen kvinnor och krig sågs således som otänkbar, även när det handlade om en drottning som företrädare för krigsmakten. Våldets och krigföringens betydelse för konstruktionen av maskulinitet hotas om även kvinnor kan utöva våld eller – som i detta fall – ansvara för landets krigföring. Som en parallell visar Cecilia Åse i sin analys av polisväsendet att kvinnliga poliser konstrueras som icke fullvärdiga poliser genom att göras oförmögna att avskräcka från våld och att utöva detta.⁵ Utöver de mindre uttalade jämställdhetsaspekterna fanns det framförallt två tänkbara förklaringar till att motionen skrevs. Den första var att arvprinsen Gustaf Adolf hade omkommit i en flygolycka 1947. Detta medförde att kung Gustaf VI Adolf (kung sedan 1950) var hela 64 år äldre än sin sonson kronprins Carl Gustaf. Det fanns alltså risk för att kungen skulle avlida innan kronprinsen hade uppnått den dåvarande behörighetsåldern på 21 år. Inte heller de båda andra arvsberättigade prinsarna Bertil och Wilhelm hade några behöriga arvingar, då Bertil var ogift och Wilhelms son Lennart hade förlorat sin arvsrätt till tronen genom äktenskap med icke kunglig person.⁶ Det andra möjliga motivet var att Danmark var på väg att införa kvinnlig tronföljd, bland annat därför att kung Fredrik IX endast hade döttrar. Denna nyordning trädde i kraft 1953. Vidare hade Storbritannien alldeles nyligen åter fått en regerande drottning i Elisabeth II.⁷

Motionen behandlades av konstitutionsutskottet, som intog en relativt välvillig inställning till kvinnlig tronföljd. Utskottet menade att den nu gällande ordningen med enbart manlig tronföljd, även om detta fick till effekt att det nuvarande kungahuset utslocknade, kunde ifrågasättas. Frågan borde dock prövas i ett mer övergripande sammanhang, där även övriga krav i motionen togs upp. Konstitutionsutskottet förutsatte att regeringen skulle beakta frågan och ta de initiativ som behövdes. Därför föreslog utskottet att motionen inte skulle leda till någon åtgärd från riksdagens sida. Motionen borde alltså avslås. Utskottet var enigt med undantag för en socialdemokrat som lämnade en blank reservation.⁸ Det fanns ett antal faktorer som kan ha påverkat att skrivningen blev så pass positiv just i detta fall. Den första var att frågan om republik inte hade aktualiserats i riksdagen på 19 år. Den andra var att socialdemokraterna regerade i koalition med bondeförbundet, som slöt upp bakom monarkin. Den tredje faktorn var att utskottets ordförande Harald Hallén (s) senare, som en av mycket få socialdemokrater, ställde sig bakom kravet på kvinnlig arvsrätt till tronen. Det är därför tänkbart att Hallén 1952 hade sympatier för kvinnlig tronföljd.

När ärendet togs upp i riksdagens båda kamrar blev debatten mest omfattande i första kammaren, där fyra manliga ledamöter deltog. Reservanten i utskottet menade att

som gammal republikan stod han bakom förslaget att motionen skulle avslås, men att utskottets skrivning var för positiv till kvinnlig tronföljd. Han ville hålla frågan öppen om ett framtida införande av republik. Dessutom fanns det tre prinsar i tronföljden, varför frågan saknade aktualitet. Ett införande av kvinnlig tronföljd skulle innebära en icke önskvärd förstärkning av monarkin. Det framhölls att det republikanska statskicket hade fördelar. Det nyligen genomförda tronskiftet i Storbritannien framfördes som ett exempel på monarkins svagheter. Kammaren biföll utskottsutlåtandet.⁹ I andra kammaren var det bara Ingrid Gärde Widemar (fp) som yttrade sig. Hon var glad över att utskottet hade lämnat ett välvilligt utlåtande. Hon ansåg att ett införande av kvinnlig tronföljd hade stor principiell betydelse, då det parallellt med demokratiseringen i samhället hade uppstått en likställdhet mellan män och kvinnor. Eftersom kungen kunde ses som den högste ämbetsmannen och då kvinnor nu hade tillträde till övriga statliga ämbeten, fanns det inget skäl till att prinsessor skulle utestängas från tronen. Hon konstaterade att en förändring av grundlagen skulle ta tid. Det framfördes inget bifall till motionen. Kammaren biföll utskottets förslag.¹⁰ Gärde Widemar fokuserade framförallt på monarkens roll som statschef och såg införandet av kvinnlig tronföljd som det sista steget på vägen mot att kvinnor skulle få tillträde till alla statliga ämbeten. Till skillnad från i motionen var den kvinnliga tronföljden främst ett mål i sig och inte bara ett medel för att bevara monarkin.

Författningsutredningen 1954–1963

Under åren 1954 till 1963 arbetade den så kallade författningsutredningen. Frågan om det övergripande statskicket prövades inte, då detta inte ingick i direktiven. Förslaget byggde på att monarkin skulle behållas, men att regelverket skulle moderniseras. Inte heller skedde det någon prövning av successionsordningens bestämmelser om tronföljden. Införandet av kvinnlig tronföljd behandlades således inte. Om det inte fanns någon manlig tronarvinge skulle riksdagens talman bli riksföreståndare i avvaktan på att riksdagen fattade beslut om det framtida statskicket. Vidare föreslogs det att behörighetsåldern för kungen skulle höjas från 21 till 25 år. Detta motiverades utifrån att statschefen även i fortsättningen skulle ha uppgifter av konstitutionell art, bland annat i fråga om regeringsbildningar. Även kungens representativa uppgifter kunde motivera en högre behörighetsålder. Dessutom skulle det då finns större möjligheter till akademiska studier för den blivande monarken. Utredningen var dock inte enig. I ett särskilt yttrande framförde tre ledamöter uppfattningen ”att ett bibehållande av könsstrecket vid tillsättande av statschefsposten inte kan försvaras”. Därför borde kvinnlig tronföljd införas, dock utan att göra avkall på den nu aktuella successionen. Ytterligare en ledamot hade samma uppfattning, men han dog strax innan utredningen var klar, varför hans synpunkter redovisades i en särskild sammanställning. Av de ledamöter som inte tog ställning för kvinnlig tronföljd representerade tre socialdemokraterna och en folkpartiet. En var statsvetare, men torde ha stått socialdemokraterna nära. Tre av

de ledamöter som önskade införa kvinnlig tronföljd motsatte sig även att behörighetsåldern för tronföljaren skulle höjas till 25 år. De framförda argumenten ansågs inte vara övertygande.¹¹

Majoriteten i utredningen anförde alltså inga motiv för att motsätta sig kvinnlig tronföljd, utan hänvisade bara till att det inte ingick i uppdraget. Den minoritet som ville få en ändring till stånd redovisade ett principiellt motstånd mot en könsdiskriminering. Ett införande av kvinnlig tronföljd var ett mål i sig och inte ett medel för att upprätthålla monarkin. Det kan däremot inte alls uteslutas att sådana motiv fanns som bakomliggande orsaker. Den som hade visat störst självständighet i frågan var Harald Hallén. Han hade som ordförande i konstitutionsutskottet medverkat till det relativt positiva utlåtandet över motionen om kvinnlig tronföljd 1952. När utredningen lade fram sitt förslag var han 79 år gammal och hade lämnat den aktiva politiken.¹² Detta bör ha bidragit till att han kunde agera mer fritt utan att riskera att komma i konflikt med partiledningen. Att Hallén också var emot att höja behörighetsåldern till 25 år bör troligen kunna tolkas som att han var monarkist. De borgerliga ledamöternas (med ett undantag) uppslutning för kvinnlig tronföljd var mer väntad.

Inledningsvis var det bara en mindre del av författningsutredningens förslag som realiserades i en proposition från regeringen 1964. För monarkins del gällde det höjningen av statschefens behörighetsålder från 21 till 25 år. Om kungen skulle avlida innan tronföljaren fyllt 25 skulle det utses riksföreståndare fram till dess tronföljaren uppnådde rätt ålder. Motiveringen var snarlik med vad som hade angetts av utredningen.¹³ I utskottet stödde en majoritet förslaget om att höja till 25 år. Fyra borgerliga ledamöter reserverade sig för att behålla 21 år, medan en socialdemokrat ville höja till 30 år.¹⁴ Vid riksdagsbehandlingen i maj 1964 vann utskottets förslag med bred marginal.¹⁵ Eftersom det handlade om en grundlagsfråga bekräftades beslutet av riksdagen i februari 1965. Däremellan var det val till andra kammaren i september 1964.¹⁶ Beslutet att höja behörighetsåldern hade i formell mening ingen koppling varken till frågan om monarki och republik eller för och emot kvinnlig tronföljd. I praktiken kan det dock ha funnits en anknytning mellan ålders- och könsstrecken. Att höja behörighetsåldern för kungen och motsätta sig ett införande av kvinnlig tronföljd skulle kunna ses som två olika medel för att underlätta en övergång till republik vid nästa tronskifte.

Nya riksdagsmotioner 1964–1970

Åren 1964, 1966, 1967, 1968, 1969 och 1970 lämnade ledamöter från högern/moderata samlingspartiet motioner i riksdagen om att det skulle tillsättas en utredning i syfte att införa kvinnlig tronföljd i Sverige. Motionerna var undertecknade av partiets ledning. År 1964 lämnade också folkpartiet en motion. I den första högermotionen 1964 skedde en utförlig hänvisning till den första motionen i riksdagen om kvinnlig tronföljd 1952. I 1964 års motion framhölls det att kungens makt numera var tämligen begränsad. Det hänvisades även till att det hos svenska folket fanns en viss oro

för tronföljden, då ålderskillnaden mellan kungen och kronprinsen var stor. Motionärerna beklagade vidare att författningsutredningen inte hade behandlat frågan om kvinnlig tronföljd. I motionen föreslogs det att tronföljden borde bli fullt kognatisk, alltså att äldsta barnet i en syskonskara skulle ärva tronen oberoende av kön.¹⁷ I folkpartimotionen 1964 var motiveringen helt fokuserad på jämställdhet mellan män och kvinnor, bland annat behörigheten till statliga ämbeten.¹⁸ Motionärernas slutsats var att det oberoende av vilket statsskick Sverige hade var orimligt att förvägra kvinnor att få bli statschef. Införandet av kvinnlig tronföljd borde inte rubba den nuvarande tronföljden, vilken ansågs ha bred folklig acceptans. I framtiden borde det dock finnas fullt kognatisk tronföljd.¹⁹

Motionerna avstyrktes av majoriteten i konstitutionsutskottet som bestod av tio socialdemokrater och två folkpartister. Motiveringen, som var mycket kortfattad, gick ut på att frågan om kvinnlig tronföljd hade en mycket nära koppling till principfrågan om det framtida statsskicket. Eftersom det pågick diskussioner om en författningsreform var det inte lämpligt att föregripa dessa överläggningar genom att bryta ut frågan om kvinnlig tronföljd. En minoritet bestående av fyra högerledamöter, två centerpartister och två folkpartister ville däremot tillstyrka motionerna. Motivet var att likställdhet mellan könen borde eftersträvas.²⁰ I riksdagen var det främst ledamöter från högern och centerpartiet som talade för ett bifall till motionerna utifrån jämställdhetsargument. Det var dock även viktigt att kungahusets kvinnor fick samma utbildning som de manliga medlemmarna. Med adekvat utbildning skulle kvinnorna ha samma förutsättningar att bli lika goda statschefer som männen. Detta uttalande är inte utan intresse, då det kan tolkas som att den aktuella riksdagsledamoten ansåg att det inte fanns några medfödda skillnader mellan kvinnors och mäns förmåga att verka som statschefer. Istället framskymtar en implicit föreställning om att könsskillnad är socialt konstruerad, och därmed också möjlig att förändra. Socialdemokraternas deltagande i debatten var från ledande håll litet och utgjordes främst av hänvisningar till författningsreformen. Två socialdemokratiska ledamöter gjorde dock intressanta inlägg. För det första var det en som förde fram sin tydliga republikanska ståndpunkt. Kommunisterna instämde till stor del med denne socialdemokrat. Kommunisterna stödde därför utlåtandet från utskottet. Det andra intressanta inlägget kom från en kvinnlig s-ledamot. Hon menade att för de som kämpat för lika rättigheter för kvinnor och män i fråga om rätten till utbildning och tillträde till olika yrken och ämbeten var det en logisk kullerbytta att säga nej till kvinnlig tronföljd. Hon kunde därför inte stödja utskottets förslag. Samtidigt vände hon sig emot att den kvinnliga tronföljden inte skulle få genomslag förrän i framtiden, då den nuvarande tronföljden med kronprins Carl Gustaf inte skulle rubbas enligt reservanterna. Mot bakgrund av detta skulle hon avstå från att rösta. Utskottets utlåtande segrade med ganska bred marginal i båda kamrarna.²¹

Vid riksdagarna 1966–1970 lämnade högern/moderata samlingspartiet motioner som hade klara likheter med motionen 1964. Vid dessa tillfällen skedde en större beto-

ning av monarkins viktiga roll i samhället. Att Sverige inte hade berörts av krig på 150 år ansågs delvis bero på monarkins anpassning till demokratiseringen av landet. Åren 1968–1970 lades yrkanden om införande av kognatisk tronföljd, alltså att män hade företräde framför kvinnor. Detta motiverades dels med det konservativa argumentet att fullt kognatisk tronföljd skulle strida mot svensk tradition, dels att det då inte skulle behöva göras några undantag för den nuvarande tronföljaren.²² Vid alla tillfällen avstyrktes motionerna av utskottet med samma motivering som 1964, alltså med hänvisning till den pågående översynen av författningen. Åren 1966–1968 reserverade sig tre ledamöter från högern och en från folkpartiet till förmån för motionerna. Vid det sista tillfället handlade det bara om kognatisk tronföljd. Åren 1969 och 1970 återgick högers/moderaternas reservationer till att förespråka fullt kognatisk tronföljd. År 1969 lämnade även två centerpartister och två folkpartister en reservation som var mer försiktig än moderaternas. Företrädarna för mittenpartierna nöjde sig med att kräva en undersökning av vilka förändringar av lagstiftningen som behövdes för att kunna införa fullt kognatisk tronföljd. Samma sak upprepades 1970, men då var det en centerpartist och två folkpartister. Ingen av reservationerna 1966–1970 ville sätta tronföljden med kronprins Carl Gustaf ur spel.²³

Vid debatten i riksdagens båda kamrar 1966–1970 gjordes det ofta från högers/moderaternas sida en betoning av att kvinnlig tronföljd var ett sätt att garantera monarkins fortlevnad i form av ätten Bernadotte. Det förekom vidare historiska anknytningar till de perioder då Sverige hade haft kvinnliga regenter under 1600- och 1700-talen. När högern 1968 skulle försvara förslaget om kognatisk tronföljd ansågs fördelen med denna vara att den kunde träda i kraft omedelbart utan att det behövde göras några undantag för den nuvarande tronföljaren. År 1969 återgick partiet till ståndpunkten att det skulle införas fullt kognatisk tronföljd. Detta motiverades bland annat med den kritik som högerpartiet hade fått i riksdagen 1968 därför att förslaget inte innebar någon total jämställdhet mellan könen. Folkpartiets ledamöter intog inte någon enhetlig linje. Vissa av dem stödde högers krav på en skyndsam utredning av frågan. Andra gav uttryck för en närmast republikansk åsikt, vilket inte förekom inom högern och centerpartiet. Centerpartiets politiker höll en ganska låg profil 1966–1968. De tycks ha förutsatt att grundlagsberedningen skulle beröra frågan utan tilläggsdirektiv. Åren 1969–1970 ansåg vissa av centerpartiets företrädare att det behövdes kompletterande direktiv till grundlagsberedningen. Centerpartiet var mer försiktigt än högern/moderaterna med att framställa frågan som ett sätt att stärka monarkin. Från socialdemokratisk sida hänvisades det regelmässigt till grundlagsberedningen. Denna kunde mycket väl pröva frågan om att införa kvinnlig arvsrätt. Partiets främsta företrädare i riksdagen gjorde endast korta och innehållslösa uttalanden. Flera socialdemokrater tyckte att det var märkligt att högern inte ville införa kvinnlig arvsrätt omedelbart och därmed också rubba den nuvarande tronföljden. En annan åsikt som framfördes – helt utan att placeras in i ett historiskt sammanhang – var att drottning Kristina hade varit en mindre duglig regent. Några tydliga argument för påståendet fanns emel-

lertid inte varför det snarast kan tolkas som att det var hennes kvinnliga kön som var orsaken – och därför även fortsättningsvis skulle tjäna som legitim exkluderingsgrund av kvinnor från statschefsämbetet. Kommunisterna deltog inte i någon av riksdagens debatter 1966–1970. Vid alla tillfällen segrade konstitutionsutskottets utlåtanden med bred marginal. Detta innebar att vissa borgerliga ledamöter stödde socialdemokraternas linje.²⁴

Den parlamentariska behandlingen av frågan om kvinnlig tronföljd under åren 1964–1970 visade att det var högern/moderaterna som drev ärendet hårdast. Det framstår som ganska tydligt att det inte minst gällde att stärka och konsolidera monarkin som på den manliga sidan bara hade två möjliga tronföljare. Föreställningen om att kvinnlig tronföljd framförallt var ett medel för att behålla monarkin förstärks tydligt av att högern 1968 bara ville införa kognatisk tronföljd. Utgångspunkten var alltså monarkins fortlevnad som institution. Centerpartiet och huvuddelen av folkpartiet fokuserade avsevärt mer på de renodlade jämställdhetsaspekterna. Att införa kvinnlig tronföljd var då ett mål i sig som hade principiell betydelse för jämställdheten i hela samhället. Detta kan alltså sägas ha anknytning till den normativa nivån genom grundlagarnas principiella betydelse. Samtidigt går det inte att bortse från kopplingen till den institutionella nivån genom att ett parti inte för fram förslag på kvinnlig tronföljd om de inte vill behålla monarkin som institution. I detta avseende går det alltså se ett samspel mellan den normativa och den institutionella nivån. Socialdemokraternas avvaktande hållning var utifrån taktiska aspekter förståelig. Att ett parti som hade haft kravet på republik inskrivit i partiprogrammet i nästan 60 år ville hålla frågan öppen så länge som möjligt ter sig föga förvånande. Att gå med på de borgerliga propåerna om att införa eller åtminstone utreda ett införande av kvinnlig tronföljd hade med stor sannolikhet blivit utsatt för hård kritik från partiets republikanska falang. Socialdemokraternas agerande får alltså nästan helt hänföras till institutionella bevekelsegrunder.

Utebliven uppgörelse – grundlagsberedningen 1966–1972

Grundlagsberedningens arbete med det framtida statsskicket och statschefens roll, som hade inletts redan 1966, ställdes på sin spets vid ett sammanträde i badorten Torekov i nordvästra Skåne i augusti 1971. Vid detta tillfälle träffades en uppgörelse mellan beredningens socialdemokratiska och borgerliga ledamöter. Denna innebar kortfattat att kungen skulle förbli landets statschef. Däremot skulle kungens formella maktbefogenheter nästan helt försvinna. Istället skulle det till största delen handla om representativa och ceremoniella uppgifter. Den enda formella uppgift som skulle finnas kvar var ordförandeskapet i utrikesnämnden. Statschefen skulle alltså inte delta i regeringens beslutsfattande och inte heller ha något att göra med regeringsbildningen, vilken skulle bli talmannens ansvar. Däremot nåddes ingen uppgörelse om införandet av kvinnlig tronföljd.²⁵ Uppgörelsen kom sedan att formaliseras i grundlagsberedningens betänkande som lämnades i mars 1972.²⁶ I fråga om statsskicket och statschefens

uppgifter var förslaget i linje med överenskommelsen i Torekov året innan. När det gällde den kvinnliga tronföljden framhöll den socialdemokratiska majoriteten i beredningen endast att "[b]eredningen har ansett att det saknas skäl att överväga ändring av tronföljden". De tre borgerliga ledamöterna reserverade sig mot detta. De ansåg att det saknades skäl till att kvinnliga medlemmar av kungahuset skulle utestängas från tronföljden. Istället borde det råda full jämställdhet mellan könen. Det skulle dock göras undantag för den nuvarande tronföljaren.²⁷ Redan strax innan grundlagsberedningen hade lagt fram sitt betänkande lämnade två moderata riksdagsledamöter in en ny motion med förslag att införa kvinnlig tronföljd. Skrivningen i motionen skilde sig tämligen lite i förhållande till de motioner som hade lämnats av högern/moderaterna under perioden 1964–1970.²⁸ Utskottet föreslog att motionen borde avslås därför att grundlagsberedningens förslag skulle remissbehandlas innan det blev aktuellt att lämna någon proposition. Två moderater i utskottet lämnade ett särskilt yttrande där de i princip tog ställning för motionen.²⁹ När frågan behandlades i riksdagen i april 1972 biföll kammaren utskottets förslag utan debatt.³⁰

Genom uppgörelsen i Torekov inträdde en helt ny situation där det inte längre gick att hänvisa till att frågan om monarki eller republik i framtiden fortfarande var öppen. Detta innebar att socialdemokraterna fick svårare att argumentera för sin uppfattning.

Bibehållen manlig monarki –grundlagsbesluten 1973–1974

I mars 1973 lämnade den socialdemokratiska regeringen en proposition till riksdagen med förslag till ny regeringsform och ny riksdagsordning. Propositionen byggde på grundlagsberedningens betänkande. Detta innebar alltså att monarkin skulle behållas, men utan någon politisk makt. I enlighet med beredningens förslag skulle det inte införas någon kvinnlig tronföljd. Motivet till detta var enligt det ansvariga statsrådet, justitieminister Lennart Geijer, att "[l]ikställdhet mellan prinsar och prinsessor beträffande tronföljden kan emellertid knappast anses ha något förnuftigt samband med den demokratiskt betydelsefulla frågan om jämlikhet mellan män och kvinnor i arbetslivet och samhället i övrigt. Jag finner alltså inte någon anledning att föreslå någon ändring i tronföljdsreglerna".³¹ Geijer ansåg uppenbarligen att frågan saknade normativ betydelse för jämställdheten på andra arenor i samhället. Inför propositionens behandling i riksdagen lämnades en gemensam motion från centern och folkpartiet samt en motion från moderata samlingspartiet. I mittenpartiernas motion framfördes åsikten att det inte fanns några godtagbara skäl till att stänga ute kungahusets kvinnliga medlemmar från tronföljden. Dock skulle inte den nuvarande tronföljarens rätt rubbas.³² I moderaternas motion hänvisades det till att kvinnor och män numera var alltmer jämställda på olika områden i samhället. Partiet föreslog att det skulle införas fullt kognatisk tronföljd.³³

Den socialdemokratiska majoriteten i konstitutionsutskottet valde att ansluta sig till

vad som hade angetts i propositionen i fråga om den kvinnliga tronföljden. Det skall också noteras att utskottet föreslog att vänsterpartiet kommunisternas motion om att införa republik skulle avslås. De två moderata ledamöterna i utskottet reserverade sig till förmån för partiets motion. Precis på samma sätt som i motionen lades det fram ett förslag till ny successionsordning som innebar en fullt kognatisk tronföljd efter att nuvarande kronprins Carl Gustaf hade tillträtt tronen. Centerpartiets tre ledamöter och folkpartiets två ledamöter i utskottet lämnade en gemensam reservation. I denna framfördes krav på att det skulle tillsättas en utredning i syfte att ändra tronföljdsreglerna.³⁴ När förslaget till ny författning behandlades i riksdagen i juni 1973 fick socialdemokraterna möjlighet att utveckla sina motiv till varför det även fortsättningsvis bara skulle finnas agnatisk/manlig tronföljd i Sverige. Tronföljdsreglerna fick ett begränsat utrymme i debatten. De socialdemokratiska debattörerna framhöll att det var svårt att ta en jämlikhetsfråga på allvar som bara gällde prinsessor. Från centerpartiets och folkpartiets sida framfördes uppfattningen att det var beklagligt att det inte hade varit möjligt att komma överens i frågan. Ledamöterna från moderata samlingspartiet fick förklara sitt förslag till reviderad successionsordning. Syftet var enligt moderaterna att göra så små ändringar som möjligt i ett regelverk som var svårhanterligt. Enligt moderaterna var regeringens motivering långt ifrån förnuftsmässig. Vänsterpartiet kommunisternas ledamöter ansåg att monarkin skulle avskaffas. Vid beslutet segrade utskottets betänkande. Reservationen från moderaterna blev nedröstad med bred majoritet. I fråga om centerpartiets och folkpartiets reservation var segermarginalen dock bara 157 mot 139 samt 11 nedlagda.³⁵

Den nya författningen konfirmerades av den nyvalda riksdagen i februari månad 1974. Mellan de båda besluten hade Sverige fått en ny kung, då Gustaf VI Adolf avled den 15 september 1973 och efterträddes av sonsonen kronprins Carl Gustaf, vilken fick namnet Carl XVI Gustaf.³⁶ Vid debatten meddelade centern att frågan skulle återkomma till riksdagen genom en motion. Även moderaterna skulle fullfölja sina ansträngningar för kvinnlig tronföljd. Vpk krävde åter att monarkin skulle avskaffas, eftersom den företrädde en reaktionär ideologi. Socialdemokraterna och folkpartiet kommenterade inte frågan om kvinnlig tronföljd. Det förekom inte någon votering om tronföljden.³⁷

Sverige hade fått en ny författning där monarkin behölls, men där tronföljden fortfarande var förbehållen män. Genom att socialdemokraterna hade accepterat att behålla monarkin kunde de borgerliga partierna i sin argumentation i större utsträckning fokusera på jämställdhetsaspekterna och tona ned motivet som gick ut på att konsolidera monarkin. Det socialdemokratiska partiet hamnade därför i en svår situation när det gällde sin egen argumentation. Det var inte längre möjligt att hänvisa till den pågående utredningen om det framtida statsskicket. Det handlade nu om att förklara varför de ville upprätthålla en könsdiskriminering i fråga om tillträdet till landets högsta ämbete. Det motiv som framförallt framfördes var att det inte var någon jämlikhetsfråga eftersom det bara handlade om jämställdheten mellan män och kvinnor inom en enda

– i grunden odemokratisk – institution. Problemet var att socialdemokraterna ville behålla denna institution.

Tronföljd en jämställdhetsfråga? – motioner och tronföljdsutredning 1974–1977

Vid 1974 års riksdag återkom centern och moderaterna med nya motioner med förslag på att införa kvinnlig tronföljd.³⁸ Motionerna behandlades av konstitutionsutskottet, där majoriteten bestående av socialdemokraterna och vänsterpartiet kommunisterna föreslog att motionerna skulle avslås. Motiveringen var att det inte fanns någon anledning att frånga de nyligen fattade besluten i samband med den nya författningens antagande. Alla borgerliga ledamöter lämnade en reservation som utmynnade i krav på att det skulle tillsättas en utredning, vilken skulle syfta till att införa kvinnlig tronföljd.³⁹

Frågan behandlades i riksdagen i oktober 1974. Centern gjorde utöver sin sedvanliga argumentering också en historisk tillbakablick där det påpekades att när 1810 års successionsordning fastställdes var samhällets syn på kvinnan helt annorlunda. Vid en internationell jämförelse visade det sig att det fanns ett samband mellan kvinnlig tronföljd och ländernas regler för arv av fast egendom. Andra förändringar på vägen mot ökad jämställdhet var rätten till lärartjänst 1859, möjligheten att avlägga studentexamen 1870, den kvinnliga rösträtten 1921, tillträdet till civila statliga ämbeten 1923 samt kvinnors rätt att prästvigas i slutet av 1950-talet. Moderaterna tyckte att det egentligen var fantastiskt att det ännu 1974 inte fanns kvinnlig tronföljd i Sverige. Vänsterpartiet kommunisterna riktade in sig på sitt krav att avskaffa monarkin. Socialdemokraternas talesman, som också var ordförande i konstitutionsutskottet, menade att det var märkligt att det framfördes krav på ändringar i ett regelverk som ännu inte hade trätt i kraft. Enligt socialdemokraterna var det lämpligt att ta upp frågan om kvinnlig tronföljd om kungahuset skulle utslockna på den manliga sidan. Att kvinnlig tronföljd inte fanns med i 1810 års successionsordning berodde på negativa erfarenheter av tidigare kvinnliga regenter. Det senare uttalandet var knappast relevant i modern tid. På denna punkt var argumentationen alltså av klart konservativ karaktär. En välvillig tolkning av detta blir dock att det handlade om ett lätt misstag i en situation där de sakliga argumenten var något tunna. Utöver den officiella talesmannen tog även partikollegan Eva Åsbrink till orda. Hon var förvånad över partikamratens tal om obetydlig jämlikhet och menade att jämlikhet skall gälla för alla. Därför yrkade hon bifall till den borgerliga reservationen. Folkpartisterna deltog inte i debatten. Vid voteringen segrade den socialdemokratiska linjen med 157 mot 156 röster samt tre nedlagda. Det skall påpekas att under denna mandatperiod vägde de helt jämnt mellan de politiska blocken, 175 mot 175.⁴⁰ Det var alltså nära att det hade kunnat bli en utredning i frågan vid detta tillfälle.

De borgerliga partierna gav dock inte upp utan återkom med var sin motion till riksdagen 1975. Centerpartiets och moderaternas motioner var i princip desamma som

1974. Motionen från folkpartiet var endast skriven av en enskild ledamot och avvek inte mycket från de båda andra motionerna.⁴¹ Betänkandet från konstitutionsutskottet blev också en repris från 1974. Det fanns alltså inga skäl till att förändra en ny författning. Alla de borgerliga representanterna reserverade sig till förmån för förslagen i motionerna.⁴² Vid debatten i riksdagen i oktober 1975 menade centerpartiets ledamöter att monarkin hade en fast förankring hos Sveriges folk. Att 1975 var det internationella kvinnoåret kunde ses som ett uttryck för detta. Förekomsten av ett kvinnoår kan dock, enligt vår uppfattning, även ses som ett uttryck för att det återstod mycket arbete för att uppnå full jämställdhet mellan könen. Moderaterna hänvisade också till det internationella kvinnoåret. Socialdemokraterna sågs som mycket konservativa genom att hålla fast vid ett regelverk från år 1810. Det uttrycktes förvåning över att de socialdemokratiska kvinnorna inte hade hävdat någon egen linje. Tolkningen av detta borde bli att partitillhörigheten sattes främst.⁴³ Folkpartiet framförde inga nya argument. Vänsterpartiet kommunisterna ägnade sig mest åt att kritisera socialdemokraterna för att de inte hade realiserat sin programpunkt om republik. Socialdemokraterna hänvisade åter till den nya grundlagen. Enligt den socialdemokratiske talesmannen kunde det vara så att partiets kvinnor tyckte att det fanns andra kvinnofrågor som var viktigare än den kvinnliga arvsrätten till tronen. En av partiets kvinnliga ledamöter tog också till orda och höll med vpk om frågan inte hade att göra med jämställdhet eftersom det handlade om ett ärvt ämbete. Det var mycket viktigare att åstadkomma jämlikhetsreformer inom arbetslivet. Vid voteringen vann den borgerliga reservationen över betänkandet från utskottet med siffrorna 151 mot 148. Vidare avstod en ledamot från att rösta. Orsakerna till den borgerliga segern var dels att Eva Åsbrink (s) ännu en gång stödde den borgerliga reservationen, dels att en socialdemokratisk ledamot var frånvarande utan att vara utkvittad.⁴⁴

Åsbrinks "svek" mot partilinjen var troligen en bidragande orsak till att hon förlorade samtliga politiska uppdrag vid nästkommande val. Det skall dock betonas att Åsbrink, som var teologie doktor och skolledare, med socialdemokratiska mått var en ovanligt individualistisk och fritänkande person, vilket sannolikt också spelade en roll för petningen. Dessutom hade Åsbrink offentligen uttalat sig negativt om det socialdemokratiska kvinnoförbundets verksamhet och existensberättigande, vilket antagligen bidrog till att hon inte heller fick något större stöd från sina kvinnliga partikamrater i riksdagen. Hon kom senare att lämna s-partiet och bilda Nya partiet.⁴⁵ Den hårda behandlingen av Åsbrink kan i viss mån också kopplas till det känsliga politiska läge som rådde under jämviktsriksdagen. En annan händelse som skapade stor intern upprördhet under samma valperiod var när 18 socialdemokratiska riksdagskvinnor våren 1976 utan förtroenderådets godkännande lämnade in en motion om utökad föräldraledighet som bara skulle komma papporna till del.⁴⁶

Det måste konstateras att den socialdemokratiska argumentationen mot att införa kvinnlig tronföljd vid riksdagsbehandlingen 1974–1975 inte var alldeles övertygande. Partiet ville behålla monarkin, men motsatte sig samtidigt kvinnlig tronföljd. Moti-

ven var rimligen institutionella. De borgerliga partierna hade sålunda ett gynnsamt läge och kunde främst rikta in sig på jämställdhetsaspekterna. Deras uppträdande kan framförallt hänföras till den normativa nivån.

Regeringen valde att utan dröjsmål tillsätta den av riksdagens majoritet begärda utredningen om införandet av kvinnlig tronföljd. Den 18 december 1975 utsåg regeringen den förre socialdemokratiska justitieministern och landshövdingen Ingvar Lindell till enmansutredare av frågan.⁴⁷ Lindell var klar med sin utredning i januari 1977, alltså strax efter det att Sverige för första gången på länge hade fått en borgerlig regering. Han föreslog att Sverige skulle införa fullt kognatisk tronföljd. Äldsta barnet oavsett kön skulle alltså stå först i tronföljden. Denna ordning skulle emellertid bara gälla för efterkommande till kung Carl XVI Gustaf. Betänkandet innehöll förslag till ändringar av regeringsformen och successionsordningen. Motivet till att införa kvinnlig tronföljd var att full jämställdhet mellan könen numera var en fundamental princip av högsta ordning. En nyttillkommen paragraf i regeringsformen stadgade dessutom att diskriminering på grund av kön inte fick förekomma. Att införa kognatisk tronföljd skulle bara bli en halvmesyr. Skälet till att den kvinnliga tronföljden bara skulle gälla efterkommande till den nuvarande kungen var främst att begränsa antalet personer med arvsrätt till tronen. Om fler personer hade ingått i tronföljden fanns det risk för att personer som sedan länge var bosatta i utlandet, och därför hade grunda kunskaper om det svenska samhället, skulle kunna komma i fråga som kung eller drottning.⁴⁸

Vid remissbehandlingen tillstyrktes kvinnlig tronföljd av flertalet statliga organ, av de borgerliga partiernas kvinnoförbund samt av Fredrika-Bremer-Förbundet. Motståndet mot förslaget kom från majoriteten i tre av länsstyrelsernas lekmannastyrelser, socialdemokratiska kvinnoförbundet samt centerpartiets och folkpartiets ungdomsförbund. Motståndet baserades i regel på en principiellt republikansk åsikt och/eller att kvinnlig tronföljd saknade betydelse utifrån jämställdhetssynpunkt.⁴⁹ Att det socialdemokratiska kvinnoförbundet var emot kvinnlig tronföljd stämmer väl överens med föreställningen att kvinnoförbundet ofta har haft en ganska radikal profil i många politiska frågor.⁵⁰ Att ställa sig bakom den kvinnliga tronföljden kunde därför ha riskerat innebära ett visst trovärdighetsproblem i förhållande till moderpartiet, då kvinnlig tronföljd knappast uppfattades som ett uttryck för radikalism, särskilt inte under 1970-talet.

”En inte avgörande” fråga avgörs – slutfasen 1977–1980

Den proposition som den borgerliga trepartiregeringen lade fram i december 1977 avvek inte i någon egentlig utsträckning i förhållande till Lindells betänkande. Regeringen föreslog alltså att det skulle införas fullt kognatisk tronföljd för efterkommande till kung Carl XVI Gustaf.⁵¹ Inför behandlingen i riksdagen lämnades fyra motioner. Den första kom från en folkpartistisk ledamot som föreslog att kravet på prinsars och prinsessors anslutning till den evangeliska läran för att få ingå i tronföljden togs bort.⁵² Den andra var inlämnad av arbetarpartiet kommunisterna (utbrytning ur vpk) och

yrkade på att successionsordningen skulle upphöra med utgången av 1979. När den nuvarande kungen avled skulle folket få avgöra frågan om det framtida statskicket. Om monarkin behölls skulle äldsta barnet alltid ärva tronen.⁵³ Den tredje motionen var skriven av vänsterpartiet kommunisterna. De yrkade avslag på propositionen och krävde att republik med talmannen som statschef skulle införas 1980. Förslaget om att införa kvinnlig tronföljd beskrevs som ett sätt: ”att putsa upp en odemokratisk institution”.⁵⁴ Den fjärde var undertecknad av en moderat ledamot som endast ville införa kognatisk tronföljd och ansåg att även de medlemmar av kungahuset som var födda som svenska prinsessor och fortfarande hade kvar denna titel skulle ingå i tronföljden.⁵⁵ Den borgerliga majoriteten i konstitutionsutskottet föreslog att propositionen borde bifallas i sin helhet. Socialdemokraterna i utskottet lämnade ett särskilt yttrande där de anmälde att de inte deltog i beslutet och att de skulle lägga ned sina röster vid beslutet i kammaren. Det motiverades med att partiet inte motsatte sig att det infördes kvinnlig tronföljd. Enligt socialdemokratisk uppfattning innebar dock överenskommelsen om den nya författningen att kvinnlig tronföljd inte skulle införas. Socialdemokraterna anförde avslutningsvis ”att det politiska intresset bör koncentreras på för vårt folks välfärd och trygghet avgörande frågor”.⁵⁶

När frågan debatterades i riksdagen i april 1978 läste den socialdemokratiske talesmannen enbart upp det särskilda yttrandet och deltog därefter inte i debatten. Vpk framförde sitt krav på republik. Apk-representanten intog en klart hårdare linje i debatten än vad som hade angetts i motionen. Förslaget handlade istället om en åtgärd som syftade till att stärka monarkin. Han ställde frågan om det var prinsessan Victorias födelse som hade fått socialdemokraterna att ändra uppfattning. Centerns och moderaternas talesmän uttalade sin tillfredsställelse med att frågan om kvinnlig tronföljd äntligen var på väg att få en positiv lösning. Folkpartiet deltog inte i debatten med undantag för en ledamot, som nästan helt riktade in sig på sin motion om religionsfrihet för tronföljarna. Två moderata riksdagsmän, greve Hans Wachtmeister och professor Gunnar Biörck, intog delvis avvikande ståndpunkter. Wachtmeister upprepade i huvudsak de motiv som han hade framfört i sin motion. Han betonade dock att han inte var mot kvinnlig tronföljd, bara den fullt kognatiska tronföljden. Han ansåg att ett regentskap i tider av ofred kunde bli en övermäktig börda för en kvinna. Att det här handlade om en traditionell kvinnosyn – där kvinnor konstrueras som svaga och sårbara, och män som starka och beskyddande – är mycket tydligt. Biörck, som för övrigt också var kungens livmedikus, menade att det var ett stort ansvar att lägga på en ung människa, i synnerhet en kvinna. Mot bakgrund av detta stora ansvar kunde det ha funnits skäl att nöja sig med att införa kognatisk tronföljd. När regeringen och utskottet nu hade valt att föreslå den fullt kognatiska tronföljden godtog han dock detta. Biörcks sammankoppling mellan kön och ålder som kategorier bör här särskilt noteras. Vid voteringarna blev förslagen från vpk, apk och Wachtmeister nedröstade med stor majoritet. Socialdemokraterna avstod från att rösta.⁵⁷

Frågan återkom för slutligt beslut efter 1979 års riksdagsval. Inför behandlingen

i utskottet hade vpk på nytt lämnat en motion om avslag på förslaget om kvinnlig tronföljd och att det istället skulle införas republik.⁵⁸ Den borgerliga majoriteten i konstitutionsutskottet föreslog att riksdagen skulle anta det vilande grundlagsförslaget om att införa kvinnlig arvsrätt till tronen. Socialdemokraterna valde åter att inte delta i behandlingen.⁵⁹ När frågan var uppe i kammaren upprepade den socialdemokratiska talesmannen att partiet inte deltog i behandlingen. Dock tog två av partiets ledamöter ändå till orda och yrkade avslag på införandet av kvinnlig tronföljd. Vpk upprepade ståndpunkten att monarkin borde ersättas med republik. Centerpartiets och folkpartiets företrädare upprepade i huvudsak tidigare ståndpunkter. Av de moderata ledamöterna var det endast Gunnar Biörck som yttrade sig. Genom prins Carl Philips födelse i maj 1979 hade hans tidigare tveksamhet mot den fullt kognatiska tronföljden besannats. Carl Philip skulle alltså vara kronprins fram till och med utgången av 1979, varefter den äldre system Victoria skulle stå närmast kungen i tronföljden. Vid beslutet 1978 hade det varit svårt att gardera sig inför en sådan situation. Därför valde Biörck att inte yrka avslag på förslaget. Han uttryckte en förhoppning om att beslutet inte skulle leda till framtida konflikter mellan de båda kungabarnen. Biörck såg alltså frågan utifrån en konservativ föreställning om familjelivets helgd, där en statlig intervention i familjen – i det privata – kunde medföra familjekonflikter och hota individens integritet och därför borde undvikas. Hans uttalande bör troligen dels ses mot bakgrund av hans politiska – konservativa – tillhörighet, dels hans personliga bindningar till kungafamiljen i egenskap av livmedikus. Riksdagen biföll sedan förslaget till kvinnlig tronföljd med bred majoritet. Vpk och några socialdemokrater röstade emot, medan övriga socialdemokrater avstod från att rösta. Sverige hade därmed infört en fullt kognatisk tronföljd som skulle träda i kraft den 1 januari 1980. Efter voteringen angav Hans Wachtmeister (m) en röstförklaring där han meddelade att han lade ned sin röst. Det berodde på att det var ett avtalsbrott gällande 1810 års successionsordning, att prins Carl Philip genom en retroaktiv lagstiftning berövades sin ställning som kronprins samt att det fanns risker med en fullt kognatisk tronföljd därför att den nuvarande kungen kunde bli den siste av ätten Bernadotte på tronen.⁶⁰

Slutförandet av processen som ledde fram till kvinnlig arvsrätt till tronen gick alltså tämligen lätt för de borgerliga partierna. Detta berodde på att socialdemokraterna gjorde en ordnad reträtt i frågan och valde att inte delta i behandlingen av frågan. Socialdemokraternas ändrade hållning kan enligt vår uppfattning framförallt ha haft tre grunder. För det första hade partiet ingen möjlighet att förhindra frågan eftersom det fanns en borgerlig majoritet. För det andra gick utvecklingen på jämställdhetsområdet ganska fort under 1970-talet, inte minst i fråga om kvinnorepresentationen i de politiska församlingarna.⁶¹ För det tredje var prinsessan Victoria född och partiets motstånd mot kvinnlig tronföljd kunde därför fokuseras på en särskild person. Att vissa tämligen konservativt inriktade moderater motsatte sig eller var mycket tveksamma inför den fullt kognatiska tronföljden bör utan svårigheter kunna hänföras till en hållning där jämställdhetsaspekterna var helt sekundära i förhållande till en konsolidering av mo-

narkin. Motiven berörde alltså främst den institutionella nivån och var ett medel för att säkra monarkins fortlevnad långt framåt i tiden.

Den långa vägen till fullt kognatisk tronföljd – sammanfattande analys

Under den nästan 28 år långa processen från den första motionen i riksdagen 1952 fram till att den fullt kognatiska arvsrätten trädde i kraft 1980 får det anses att frågan om kvinnlig tronföljd främst handlade om monarkin som institution. För borgerligheten var kraven på att införa kvinnlig tronföljd ett medel för att behålla och stärka monarkin, men detta skedde med jämställdhetsförtecken. För socialdemokraterna och vänsterpartiet kommunisterna var motståndet mot att införa kvinnlig arvsrätt till tronen ett medel att undvika en förstärkning av monarkin, som i sin tur kunde vara ett hinder för en framtida övergång till republik. Det kan konstateras att tronföljden var en förhållandevis tydlig höger–vänster-fråga i politiken, där högern/moderaterna gjorde störst ansträngningar för att få till stånd kvinnlig tronföljd, medan kommunisterna/vpk var dess största motståndare. Det sistnämnda partiets motstånd var tämligen konsekvent och kombinerat med yrkanden om att införa republik. I fråga om centerpartiet och folkpartiet kan vissa mindre skillnader skönjas, där centerpartiet under senare delen av perioden gjorde större ansträngningar än folkpartiet för att få igenom kvinnlig arvsrätt till tronen. Det skall betonas att under början av processen var folkpartiet mer aktivt i frågan än centerpartiet. Till skillnad från högern/moderaterna gjorde centern och folkpartiet en större betoning av de renodlade jämställdhetsaspekterna när partierna argumenterade för den kvinnliga tronföljden. Monarkins fortlevnad som institution var alltså inte dominerande, utan det fanns också klara kopplingar till en normativ nivå, där kvinnlig tronföljd var ett mål i sig, med principiell betydelse för jämställdhetssträvandena i hela samhället. Efter det att socialdemokraterna hade bestämt sig för att behålla monarkin gjorde moderaterna en än större fokusering på jämställdhetsaspekten. Moderaternas trovärdighet i frågan blev tidvis problematisk, dels genom kraven i riksdagsmotioner 1968–1970 om att bara införa kognatisk tronföljd, dels genom samma krav från en moderat riksdagsledamot 1978–1979. Vid krav på kognatisk tronföljd får det anses att argument med koppling till den institutionella nivån är dominerande. Den samlade bilden av det borgerliga agerandet får alltså ses som ett tydligt samspel mellan normativa och institutionella utgångspunkter. I termer av mål och medel var det sålunda en kombination av dessa.

För socialdemokraterna var argumenteringen kring kvinnlig tronföljd nästan uteslutande kopplad till den institutionella nivån. Fram till 1971 (1973/1974) kunde partiet hänvisa till att frågan om statskicket och statschefens ställning var under utredning. Socialdemokraterna behövde därför inte i någon större utsträckning, rent principiellt, argumentera mot kvinnlig tronföljd. Denna situation ändrades fullständigt genom uppgörelsen i grundlagsberedningen 1971. När frågan var uppe i riksdagen 1973–1975 fick socialdemokraterna försvara att de visserligen ville behålla monarkin, men samti-

dig inte kunde ställa upp på att införa kvinnlig arvsrätt till tronen. I viss mån tillstods det att detta grundades på en motvilja mot att förstärka monarkin. Partiets företrädare framförde emellertid också argumentet att det inte var någon jämlikhetsfråga mellan könen, eftersom det bara gällde en familj inom ramen för en i grunden odemokratisk institution. Kvinnlig tronföljd kunde alltså inte hänföras till en normativ nivå, då den saknade principiell relevans för jämställdhetsarbetet i samhället. Socialdemokraternas agerande präglades rent allmänt av pragmatism. Att partiet inte drev frågan om republik bör framförallt ha motiverats av att partiet utgick från att det folkliga stödet för monarkin var starkt. Om partiet hade drivit kravet på att övergå till republik inför valet 1973 kan det anses troligt att partiet kunde ha tappat regeringsmakten, då det vägde helt jämnt mellan de politiska blocken. Eftersom monarkins politiska roll var synnerligen begränsad redan innan den även formellt fråntogs alla maktbefogenheter, var det rimligen en riktig avvägning att prioritera regeringsmakten framför en principfråga utan någon större politisk betydelse. Historikern Åsa Linderborg menar att genom att socialdemokraterna under lång tid innehade regeringsmakten byggdes det upp en ganska nära relation mellan ministrarna och monarken. Detta gjorde det känslomässigt svårare att agera mot monarkin.⁶²

Socialdemokraterna lyckades också hålla en nästan enhetlig partilinje i frågan. Vid den formella behandlingen var det bara fyra personer, Harald Hallén, Lena Renström-Ingenäs, Lisa Johansson och Eva Åsbrink, som fronderade till förmån för kvinnlig tronföljd. Om dessa kan det noteras att alla fyra hade uppnått en ganska hög ålder när de tog ställning för kvinnlig tronföljd och därför huvudsakligen hade sin politiska karriär bakom sig. Vidare var Hallén, Johansson och Åsbrink kristna socialdemokrater.⁶³ Utifrån detta kan det även tänkas att de såg en viss koppling till den kyrkliga ämbetsfrågan (kvinnoprästfrågan), som var aktuell under 1950-talet.⁶⁴ För Åsbrink fick ställningstagandet konsekvenser, vilket säkert hängde samman med att hon starkt bidrog till en smärtsam voteringsförlust i riksdagen. Detta visade att frågan om kvinnlig tronföljd inte sågs som betydelselös.

Föreställningen om normer kring manliga och kvinnliga egenskaper uppmärksammades inte så mycket i den politiska debatten inom ramen för de formella beslutsorganen. Tronföljdsfrågan hade dock i några fall koppling till en symbolisk nivå. I motionen 1952 föreslogs det att monarkens uppdrag som högste befälhavare för krigsmakten borde omprövas om kvinnlig tronföljd infördes. Vidare framförde moderaten Hans Wachtmeister på 1970-talet uppfattningen att det nästan skulle bli en övermäktig uppgift för en kvinna att utöva uppdraget som statschef under tider av ofred. Det förekom också att borgerliga politiker ställde frågor till socialdemokrater om dessa tyckte att kvinnor inte hade samma förutsättningar som män att vara statschef. Med tanke på att Sverige hade tillämpat en rent manlig tronföljd sedan 1719/1720 var det föga förvånande att posten som statschef bedömdes utifrån manliga normer, där kopplingen till krigsmakten var en del. Charlotte Tornbjer har i sin avhandling *Den nationella modern. Moderskap i konstruktioner av svensk nationell gemenskap under 1900-talets första*

hållt med rätta betecknat försvaret som en manligt kodad sfär.⁶⁵ En kritisk – och illvillig – tolkning av införandet av kvinnlig tronföljd skulle kunna vara att den blev enklare att acceptera vid en tidpunkt då monarkins politiska roll nästan helt hade upphört. Oaktat detta skall även betonas att de gamla tveksamheterna mot kvinnlig tronföljd på grund av risken att landet hamnade under främmande makt genom utländska ingiften i kungahuset numera saknade aktualitet. Ett sammanfattande omdöme av den symboliska nivån måste ändå, ur ett genusperspektiv, bli att debatten till relativt stor del gav prov på en modern syn på kvinnors förutsättningar att utöva posten som statschef. De främsta undantagen från detta var några konservativt inriktade moderatpolitiker. Däremot är det inte säkert att de partiinternta debatterna hade en lika civiliserad karaktär. Med Anita Göranssons begrepp kan förändringen tolkas som en omvandling av kungahuset som samhällelig maktbas.⁶⁶ Beslutet att införa fullt kognatisk tronföljd kan ses som en markering av att den sista spiken slogs i kistan för kungahusets makt så snart det beslutades att det var möjligt för en kvinna att inneha det högsta ämbetet. Yvonne Hirdman har formulerat denna logik på ett annat sätt, där könsöverskridanden och ett minskat isärhållande mellan män och kvinnor nästan kan ”ses som en historiens drivkraft, så att där kvinnor kommer in på tidigare manliga platser, gör manliga sysslor och excellerar i manliga egenskaper, försvinner mannen ut mot nya områden”.⁶⁷

En annan företeelse som vi vill lyfta fram är att det framförallt var manliga politiker inom de borgerliga partierna som drev frågan om att införa kvinnlig tronföljd. Ett tydligt undantag från detta var dock Ingrid Gärde Widemars medverkan vid den första motionen i riksdagen 1952. Detta skulle kunna tyda på att det inte i så stor utsträckning var en jämställdhetsfråga som syftade till att påverka den normativa nivån, utan i större utsträckning var en fråga som hörde hemma på den institutionella nivån. En annan förklaring kan ha varit att frågan om kvinnlig tronföljd var en grundlagsfråga och därför av stor politisk vikt. Vid en tidpunkt med få kvinnliga politiker blev dessa ofta satta att arbeta med frågor om socialvård och utbildning, ibland också benämnda ’mjuka frågor’. Männens tog däremot hand om ärenden som betraktades som mer centrala ur politisk synvinkel och därmed kom att konnotera manlighet – något som alltjämnt äger giltighet. Ett uttryck för detta var att mycket få kvinnor valdes in i konstitutionsutskottet, som var det utskott som ansvarade för beredningen av grundlagsfrågor i riksdagen. Detta utskott har ofta uppfattas som relativt statusfyllt bland riksdagsledamöterna.⁶⁸

Det skall också framhållas att de borgerliga politikerna hämtade viss inspiration från de monarkier i Europa som hade kvinnlig tronföljd. Oftast skedde hänvisningar till Danmark, där kognatisk tronföljd hade införts 1953. Norge hade däremot då inte infört kvinnlig tronföljd. I denna situation skulle det kunna vara tänkbart att socialdemokraterna i Sverige hade pekat på Norge som ett exempel på en monarki utan kvinnlig tronföljd och där landet under långa tider hade styrts av socialdemokratiska regeringar. Detta skedde dock inte i de svenska riksdagsdebatterna.⁶⁹ Den svenska fullt kognatiska tronföljden blev unik inom de europeiska monarkierna vid denna tidpunkt.⁷⁰

Noter

- 1 Karin Tegenborg Falkdalen, *Kungen är en kvinna. Retorik och praktik kring kvinnliga monarker under tidigmodern tid* (diss), Umeå, 2003, s 16 f och 201 ff, och Joan Scott, *Gender and the Politics of History*, New York 1999, s 42 ff. Samma perspektiv återfinns i Charlotte Tornbjers avhandling *Den nationella modern. Moderskap i konstruktioner av svensk nationell gemenskap under 1900-talets första hälft*, Lund 2002, s 45 f.
- 2 Fredrik Lagerroth, "Kvinnlig tronföljd. En statsrättslig analys och en författningshistorisk exposé", *Statsvetenskaplig Tidskrift* 1966, Fredrik Lagerroth, *Den svenska monarkin inför rätta. En författningshistorisk exposé*, Stockholm 1972, Björn Tarras-Wahlberg & Kjell Treslow, *Kan kungadömet bevaras? Ett inlägg rörande monarkins ställning, republikdebatten och författningsfrågorna*, Stockholm 1968, s 77 ff, SOU 1977:5, *Kvinnlig tronföljd. Betänkande av utredningen om kvinnlig tronföljd*, s 21 ff, och Tegenborg Falkdalen, s 49 ff.
- 3 Utlåtanden konstitutionsutskottet 1912 nr 38, 1914B nr 18, 1919 nr 48, 1920 nr 40, 1924 nr 17, 1925 nr 5, 1928 nr 1, 1932 nr 1, 1933 nr 8, 1958A nr 15, 1962 nr 16, 1966 nr 10, 1971 nr 15, 1972 nr 20, 1973 nr 26, 1974 nr 8, proposition 1973:90 s 93, 110ff och 170–176, protokoll riksdagen 1973 nr 110–112 och 1974 nr 30, Nils Stjernquist, "Grundlagsberedningskompromiss i statschefsfrågan", *Statsvetenskaplig Tidskrift* 1971, s 377 ff samt Jörgen Weibull, *Bernadotterna. En krönika om vårt kungahus i kultur och politik*, Stockholm 1991, s 87 ff. Frågan om införande av republik behandlas också i ett förhållandevis stort antal mer eller mindre normativa publikationer, t.ex. Vilhelm Moberg, *Därför är jag republikan*, Stockholm 1966, Pär-Erik Back & Gunnar Fredriksson *Republiken Sverige*, Stockholm 1966, Agne Gustafsson, *Demokratisk författning*, Stockholm 1967, Agne Gustafsson *Hur går det med demokratin? Författningen, republiken, partilivet*, Stockholm 1971, Sten Sjöberg & Erik Åsard, *Med monarkin i lasten*, Stockholm 1982 och Eva-Lotta Hultén (red.), *För Sverige i tiden?*, Stockholm 2003. Även en av socialdemokraternas främsta förkämpar för republik, Nancy Eriksson, berör frågan ganska ingående i sina memoarer; *Nancy. Nancy Eriksson minns*, Stockholm 1985, s 163–188.
- 4 Motion andra kammaren 1952 nr 320 och Anders Norberg, Andreas Tjerneld & Björn Asker, *Tvåkammarriksdagen 1867–1970. Ledamöter och valkretsar*, Stockholm 1988, s 95 f och 111 f. Om motionärerna kan det noteras att Gärde Widemar var advokat och även aktiv inom Yrkeskvinnornas samarbetsförbund. Hon blev 1968 Sveriges första kvinnliga justitieråd. Håstad var professor i statskunskap vid Stockholms högskola och blev senare landshövding i Uppsala.
- 5 Cecilia Åse, *Makten att se: om kropp och kvinnlighet i lagens namn*, Malmö 2000, s 86. Åses slutsatser är dock delvis omtvistade, då förändringsperspektivet under den 40 år långa undersökningsperioden inte anses beaktas i tillräcklig omfattning; jfr Maud Eduards, *Förbjuden handling. Om kvinnors organisering och feministiskt teori*, Malmö 2002, s 123.
- 6 Åke Ortmark, *De okända makthavarna. De kungliga – Militärerna – Journalisterna*, Stockholm 1969, Weibull, s 85–100 och Staffan Skott, *Alla dessa Bernadotter. Kungarna, de kungliga och de övriga*, Stockholm 1996.
- 7 SOU 1977:5 s 17 ff.
- 8 Utlåtande konstitutionsutskottet 1952 nr 19. Den socialdemokratiske reservanten hette Lars Lindén.
- 9 Protokoll första kammaren 1952 nr 17 s 15–20. De fyra ledamöter som yttrade sig var Lars Lindén (s), Hemming Sten (s), Karl August Johansson (s) och Nils Herlitz (h).
- 10 Protokoll andra kammaren 1952 nr 17 s 40 f.
- 11 SOU 1963:16, *Författningsutredningen: VI Sveriges statskick. Del 1. Lagförslag*, s 32 f och 58 f, samt SOU 1963:17, *Författningsutredningen: VI Sveriges statskick. Del 2. Motiv. Förslag till regeringsform*, s 135 ff och 218 ff, samt Erik Holmberg & Nils Stjernquist, *Vår författning*, Stockholm 1988, s 31 ff. De tre ledamöterna med avvikande uppfattning var Olle Dahlén (fp), Harald Hallén (s) och Sten Wahllund

(c). Ledamoten som avled innan arbetet slutfördes hette Henrik Munktell och representerade högerpartiet. De tre socialdemokraterna var Rickard Sandler, Emil Ahlqvist och Ossian Sehlstedt, folkpartisten var Per Wrigstad och statsvetaren hette Jörgen Westerståhl. De två experterna i utredningen, statsvetaren Nils Stjernqvist och juristen Sten Rudholm, hade inte heller någon avvikande uppfattning i fråga om tronföljden. De ledamöter som även var emot att höja behörighetsåldern var Hallén, Wahlund och Munktell.

12 Norberg, Tjerneld & Asker, band 4, 1990 s 228.

13 Proposition 1964:140.

14 Utlåtande konstitutionsutskottet 1964 nr 19.

15 Protokoll första kammaren 1964 nr 30 s 59–71 och protokoll andra kammaren 1964 nr 30, s 142–161.

16 Memorial konstitutionsutskottet 1965 nr 1, protokoll första kammaren 1965 nr 8, s 5 ff och protokoll andra kammaren 1965 nr 8, s 14 ff.

17 Motion första kammaren 1964 nr 390 och motion andra kammaren 1964 nr 467. De båda högermotionerna var identiska i respektive kammare.

18 Frågan om kvinnors tillträde till statliga tjänster behandlas bl.a. av Renée Frangeur, *Yrkeskvinna eller makens tjänarinna? Striden om yrkesrätten för gifta kvinnor i mellankrigstidens Sverige*, Lund 1998. År 1946 tillkom en behörighetslag som öppnade alla statliga ämbeten för kvinnor med undantag för militära befattningar och prästtjänster.

19 Motion första kammaren 1964 nr 57 och motion andra kammaren 1964 nr 75. Motionerna var likalydande i respektive kammare.

20 Utlåtande konstitutionsutskottet 1964 nr 24.

21 Protokoll första kammaren 1964 nr 33, s 23–33 och protokoll andra kammaren 1964 nr 33, s 22–38. De båda socialdemokraterna med intressanta inlägg var August Spångberg och Lena Renström-Engenäs. Det kan också noteras att Lisa Johansson (s) instämde i Renström-Engenäs inlägg.

22 Motioner första kammaren 1966 nr 360, 1967 nr 253, 1968 nr 511 och 1970 nr 540 samt motioner andra kammaren 1966 nr 430, 1967 nr 322, 1968 nr 636, 1969 nr 478 och 1970 nr 636.

23 Utlåtanden konstitutionsutskottet 1966 nr 12, 1967 nr 5, 1968 nr 12, 1969 nr 10 och 1970 nr 8.

24 Protokoll första kammaren 1966 nr 8, s 41 f, 1967 nr 6, s 12 ff, 1968 nr 9, s 23 ff, 1969 nr 10, s 32–37 samt 1970 nr 8, s 38 ff och protokoll andra kammaren 1966 nr 8, s 101 f, 1967 nr 6 s 29–39, 1968 nr 9 s 31–37, 1969 nr 10, s 34–54 samt 1970 nr 8, s 28–34.

25 Stjernquist 1971, s 377 ff, Nils Stjernquist, *Tvåkammartiden. Sveriges Riksdag 1867–1970*, Stockholm 1996, s 304 f och Valter Åman, *Repor i färgen*, Stockholm 1982, s 172–178.

26 SOU 1972:15, *Ny regeringsform, Ny riksdagsordning. Betänkande av Grundlagsberedningen*, s 80 f och 139 ff.

27 SOU 1972:15, s 80 f, 139 ff och 323. De fyra socialdemokraterna var Valter Åman, Arne Gadd, Hilding Johansson och Georg Pettersson. De borgerliga ledamöterna var Allan Hernelius (m), Birger Lundström (fp) och Sten Wahlund (c).

28 Motion riksdagen 1972 nr 791.

29 Betänkande konstitutionsutskottet nr 20 1972.

30 Protokoll riksdagen 1972 nr 68, s 52 f.

31 Proposition 1973:90 s 175.

32 Motion riksdagen 1973 nr 1878.

33 Motion riksdagen 1973 nr 1873.

34 Betänkande konstitutionsutskottet 1973 nr 26.

35 Protokoll riksdagen 1973 nr 111–112.

36 Lars O. Lagerqvist, *Sveriges regenter. Från förntid till nutid*, Stockholm 1996, s 427–432, och Kjell Fridh, *Gamle kungen. Gustaf VI Adolf. En biografi*, Stockholm 1995, s 344 ff.

- 37 Betänkande konstitutionsutskottet 1974 nr 8 och protokoll riksdagen 1974 nr 30.
- 38 Motioner riksdagen 1974 nr 261 och 920.
- 39 Betänkande konstitutionsutskottet 1974 nr 41.
- 40 Protokoll riksdagen 1974 nr 109, s 20–30.
- 41 Motioner riksdagen 1975 nr 2, 68 och 71.
- 42 Betänkande konstitutionsutskottet 1975/76 nr 1.
- 43 Christina Carlsson (-Wetterberg) visar i sin avhandling, *Kvinnosyn och kvinnopolitik. En studie av svensk socialdemokrati 1880–1910*, Lund 1986, att dessa drag fanns hos socialdemokraterna redan i ett tidigt skede av partiets historia.
- 44 Protokoll riksdagen 1975/76 nr 7, s 13–39 och Eva Åsbrink, *Intet förtiga, tillägga eller förändra eller i Vågens tecken. Politiska memoarer*, Stockholm 1977, s 152 ff. I sina memoarer menade Åsbrink att partiet bedrev ett dubbelspel i frågan. Förhoppningen var att kungahuset skulle utslockna på den manliga sidan, varefter republik skulle kunna införas utan större svårigheter. Ledamoten med ”ogiltig” frånvaro var före LO-ordförande Arne Geijer.
- 45 Åsbrink; Björn Asker & Anders Norberg, *Enkammarriksdagen 1971–1993/94. Ledamöter och valkretsar*, band 2, Stockholm 1996, s 225 f, och Gunnel Karlsson, *Från broderskap till systemskap. Det socialdemokratiska kvinnoförbundets kamp för inflytande och makt i SAP*, Lund 1996, s 153.
- 46 Karlsson 1996, s 293 ff och Gunnel Karlsson, ”Olof Palme och jämställdhetspolitiken på 1970-talet”, i Erik Åsard (red.), *Politikern Olof Palme*, Stockholm 2002, s 108–117. Även vid detta tillfälle förekom diskussioner om eventuella petningar av de kvinnor som hade gått i spetsen för motionen. Partiledaren Olof Palme var utan tvekan mycket upprörd över kvinnornas handlande.
- 47 SOU 1977:5, s 3.
- 48 SOU 1977:5.
- 49 Proposition 1977/78:71, s 8 f och 26–38.
- 50 Karlsson 1996.
- 51 Proposition 1977/78:71 och Weibull, s 95.
- 52 Motion riksdagen 1977/78 nr 213. Ledamoten hette Hans Lindblad.
- 53 Motion riksdagen 1977/78 nr 215.
- 54 Motion riksdagen 1977/78 nr 228.
- 55 Motion riksdagen 1977/78 nr 925. Ledamoten var Hans Wachtmeister.
- 56 Betänkande konstitutionsutskottet 1977/78 nr 36.
- 57 Protokoll riksdagen 1977/78 nr 125, s 23–41 och Asker & Norberg, band 1, s 139 f. I Wachtmeisters yttrande instämde en annan moderat ledamot. I Biörcks inlägg instämde 10 moderata ledamöter, därav två kvinnor. Karin Tegenborg Falkdalen hävdar att Biörck anslöt sig till Wachtmeisters förslag om kognatisk tronföljd, vilket inte framgår av protokollet. Tegenborg Falkdalen, s 202 ff. Hon berör också aktiviteterna från ”Aktionen mot folket för konungen”, som bara ville ha en agnatisk-kognatisk tronföljd, vilken innebar att kvinnor bara får ära tronen om det saknas manliga tronföljare. SOU 1977:5, s 16.
- 58 Motion riksdagen 1978/79:343.
- 59 Betänkande konstitutionsutskottet 1979/80 nr 1.
- 60 Protokoll riksdagen 1979/80 nr 23, s 7–19 och Jörgen Weibull 1991, s 96. De båda socialdemokraterna var Oscar Lindkvist och Bo Södersten. Maj Britt Theorin (s) anmälde att hon anslöt sig till Bo Söderstens inlägg, medan Gunnar Oskarson (m) instämde med Gunnar Biörck.
- 61 Maud Eduards, *Kvinnor och politik. Fakta och förklaringar*, Stockholm 1977, s 28 ff, Gun Hedlund, *”Det handlar om prioriteringar”. Kvinnors villkor och intressen i lokal politik*, Örebro 1996, s 27 ff, och Lena Wängnerud, *Kvinnorepresentation. Makt och möjligheter i Sveriges riksdag*, Lund 1999, s 32 ff.
- 62 Åsa Linderborg, *Socialdemokraterna skriver historia. Historieskrivning som ideologisk maktresurs 1892–2000*, Stockholm 2001, s 256.

- 63 Norberg, Tjerneld & Asker, band 4, 1990 s 228, 330, 361 och 508 f, samt Asker & Norberg, band 2, s 225 f.
- 64 Proposition 1958:30, protokoll andra kammaren 1958 nr 10, s 38–66 och Bernt Ralfnert, *Kvinnoprästdebatten i Sverige i perspektivet kyrka-stat*, Lund 1988. Hallén deltog både i den statliga utredningen och debatten i andra kammaren om den kyrkliga ämbetsfrågan. Lena Renström-Ingenäs yttrade sig också i riksdagsdebatten. Hallén och Renström-Ingenäs tog ställning för kvinnliga präster.
- 65 Tornbjer, s 54.
- 66 Anita Göransson, ”Mening, makt och materialitet. Ett försök att förena realistiska och poststrukturalistiska positioner”, *Häftet för kritiska studier* 1998:4.
- 67 Yvonne Hirdman, ”Skevläsning – till debatten om genussystemet”, *Kvinnovetenskaplig tidskrift* 1993:2, s 58.
- 68 Maria Oskarson & Lena Wängnerud, *Kvinnor som väljare och valda. Om betydelsen av kön i svensk politik*, Lund 1996, s 102 ff, Wängnerud 1999 s 109 ff, Camilla Norrbin & Mikael Sjögren, ”Polisväsen, civilförsvaret, och allt arbete med landshövdingeutnämningar är minsann inget roligt! Om kvinnors arbete i riksdag och regering under 1950-talet”, i Christina Florin & Lasse Kvarnström (red.), *Kvinnor på gränsen till medborgarskap. Genus, politik och offentlighet 1800–1950*, Stockholm 2001, s 218 ff, Norberg, Tjerneld & Asker, band 1–5, 1985–1992 samt Asker & Norberg, band 1–2, 1996.
- 69 SOU 1977:5, s 17 ff.
- 70 Ett särskilt tack till docent Gunlög Fur och FD Malin Lennartsson för kloka och initierade kommentarer över den preliminära versionen av artikeln.